

**NOFILOLOG YO'NALISH TALABALARDA NEMIS TILIDA TINGLAB
TUSHUNISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH: PSIHOLINGVISTIK VA
METODIK TAHLIL**

Jabborova Malika Tohirovna

*O'qituvchi Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti
"Xorijiy tillar" kafedrası*

Annotatsiya: *Tinglab tushunish til kompetentsiyasining markaziy elementi bo'lib, fonologik tanish, morfologik va sintaksik tahlil, semantik ma'lumotlarni integratsiya qilish va kognitiv modellarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Nofilolog yo'nalish talabalari uchun nemis tilini xorijiy til sifatida o'rganishda ushbu jarayon murakkabliklarga duch keladi: autentik nutqqa kamroq ekspozitsiya, fonologik va leksik ko'nikmalarni yetarlicha avtomatlashtirilmaganligi, shuningdek yuqori kognitiv yuk. Ushbu maqolada tinglab tushunishning psiholingvistik mexanizmlari, kognitiv cheklovlar va pedagogik strategiyalar tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor metakognitiv strategiyalar, kognitiv yukni boshqarish va autentik materiallardan foydalanishga qaratilgan bo'lib, bu talabalar mustaqilligini va professional kompetentsiyasini rivojlantirishga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *tinglab tushunish, nemis tili xorijiy til sifatida, nofilolog yo'nalish talabalari, psiholingvistika, metakognitiv strategiyalar, pedagogik metodika.*

Annotation: *Listening comprehension is a central component of language competence, encompassing phonological recognition, morphological and syntactic analysis, integration of semantic information, and the formation of cognitive models. For students in non-philological fields learning German as a foreign language, this process is complicated by limited exposure to authentic speech, insufficient automatization of phonological and lexical skills, and high cognitive load. This article analyzes the psycholinguistic mechanisms of listening comprehension, cognitive constraints, and pedagogical strategies. The main focus is on metacognitive strategies, management of cognitive load, and the use of authentic materials, which contribute to the development of students' autonomy and professional competence.*

Keywords: *listening comprehension, German as a foreign language, students in non-philological fields, psycholinguistics, metacognitive strategies, pedagogical methodology.*

Kirish

Zamonaviy oliy ta'lim sharoitida tinglab tushunish ko'nikmalari, ayniqsa nofilolog yo'nalish talabalari uchun, muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular nemis tilini asosan vosita sifatida ishlatadilar: mutaxassislik adabiyotini o'qish, ma'ruzalarni tushunish va professional kommunikatsiya. M. Rost ta'kidlaganidek, *"listening is not a passive process; it is an inferential activity that requires the integration of multiple sources of information in real time"* (ya'ni "tinglab tushunish passiv jarayon emas; bu — bir vaqtning o'zida bir nechta manbalardan olingan ma'lumotlarni birlashtirishni talab qiluvchi tahliliy faoliyatdir"). Shu bilan birga, an'anaviy o'quv dasturlari ko'pincha o'qish va yozishga urg'u beradi, bu esa tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishni cheklaydi.

Psiholingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tinglab tushunish — ko'p qavatli jarayon, u fonologik, morfologik va sintaksik tanishni hamda ma'lumotni kognitiv sxemalarga integratsiya qilishni o'z ichiga oladi. Cheklangan vaqt resurslari, fonologik operatsiyalarning past avtomatizatsiyasi va autentik nemis nutqiga kamroq ekspozitsiya nofilolog yo'nalish talabalari uchun o'ziga xos to'siqlarni yuzaga keltiradi.

Maqolaning maqsadi tinglab tushunishning kognitiv, perseptiv va pedagogik jihatlarini tahlil qilish, nofilolog yo'nalish talabalari duch keladigan qiyinchiliklarni aniqlash va samarali nutqni qabul qilish strategiyalarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

M. Rost qayd etgandek, tinglab tushunish "ma'noni faol shakllantirish jarayoni" bo'lib, unda tinglovchi mazmuni bo'yicha taxminlar tuzadi, gipotezalarni tekshiradi va talqinlarni to'g'rilaydi. Ushbu jarayon bottom-up va top-down mexanizmlarini o'zaro uyg'unlashtirishni talab qiladi: bottom-up — fonetik va morfologik elementlarni dekodlash, top-down esa kontekst va oldingi bilimlardan foydalangan holda mazmunni taxmin qilish imkonini beradi. A. Baddeley ta'kidlaganidek, ishchi xotira, xususan fonologik halqa, cheklangan hajmga ega va past avtomatizatsiyaga ega talabalar uchun alohida so'zlarga haddan tashqari e'tibor kognitiv resurslarni ortiqcha yuklaydi. Bu nofilolog yo'nalish talabalari uchun, hatto tanish leksika mavjud bo'lsa ham, so'z va iboralarni oqim nutqida aniqlashda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Perseptiv qiyinchiliklar: J. Field "many listening problems arise not from lack of vocabulary, but from the inability to recognize words in connected speech" ("ko'plab tinglab tushunishdagi muammolar so'z boyligining yetishmasligidan emas, balki bog'langan nutqdagi so'zlarni aniqlay olmaslikdan kelib chiqadi"). Nemis tilida reduksiya, assimilyatsiya va murakkab so'zlar jarayoni tushunishni qiyinlashtiradi. Nofilolog yo'nalish talabalari, klassdagi cheklangan ekspozitsiya tufayli, so'zma-so'z tarjima qilishga moyil bo'lib, bu ma'lumotni integratsiya qilishni sekinlashtiradi va kognitiv yukni oshiradi.

Metakognitiv strategiyalar: L.Vandergrift va C.Goh shu qismga asosiy mazmunini ochishgandek, metakognitiv strategiyalarni — rejalashtirish, monitoring va refleksiya — o‘rgatish tinglab tushunish samaradorligini oshiradi:

-**rejalashtirish:** tinglashdan oldin mazmunni taxmin qilish;

-**monitoring:** tinglash jarayonida tushunishni kuzatish;

-**refleksiya:** topshiriqdan so‘ng strategiyalarni baholash va to‘g‘irlash.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, metakognitiv strategiyalar bilan ishlaydigan talabalar samaraliroq tushunishga va mustaqil o‘rganishga erishadilar, shuningdek, kognitiv stress kamayadi.

J. C. Richards tavsiyasiga ko‘ra, tinglab tushunishni kommunikativ paradigmaga integratsiya qilish, tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini uyg‘unlashtirish muhimdir. Samarali usul — uch bosqichli struktura iborat:

1. Oldin tinglash: bilimlarni faollashtirish, kalit leksika bilan tanishtirish, topshiriq maqsadini belgilash;

2. Tinglash: asosiy ma‘lumot va mazmuniy bog‘lanishlarni ajratib olish, tanlangan e‘tibor strategiyalaridan foydalanish;

3. Keyin tinglash: refleksiya, umumlashtirish, muhokama va ma‘lumotni akademik yoki professional kontekstda qo‘llash.

Autentik materiallardan foydalanish: autentik audio materiallar talabalarni tabiiy nutq va turli aksentlarga ekspozitsiya qiladi. J. Field qayd etgandek, “exposure to authentic listening input is essential for developing the ability to process speech in real time” ya’ni “nutqni real vaqtda tushunish qobiliyatini rivojlantirish uchun talabalar autentik tinglash materiallariga muntazam duch kelishi muhimdir”. Talabalar e‘tiborini asosiy ma‘lumotga yo‘naltirish va kognitiv yukni kamaytirish uchun topshiriqlarni tuzishda yordam berish zarur.

Psiholingvistik va pedagogik yondashuvlarni birlashtirish quyidagilarni talab qiladi:

-kognitiv yukni topshiriqlarni strukturaviy tashkil etish orqali boshqarish;

-metakognitiv va kognitiv strategiyalarni o‘rgatish;

-reduksiya va bog‘langan so‘zlarni aniqlash bo‘yicha persektiv ko‘nikmalarni rivojlantirish;

-so‘zma-so‘z tarjima o‘rniga global mazmunni tushunishga e‘tibor;

-kommunikativ topshiriqlarda autentik materiallardan foydalanish.

Bu yondashuv talabalarda kognitiv samaradorlik, ishonch va mustaqillikni oshiradi.

Xulosa:

Nofilolog yo‘nalish talabalari uchun nemis tilida tinglab tushunish murakkab, ammo shakllantirilishi mumkin bo‘lgan ko‘nikmadir. Samarali rivojlanish quyidagilarga bog‘liq: tinglab tushunishni ma‘noni faol shakllantirish jarayoni sifatida anglash; metakognitiv

strategiyalardan foydalanish; autentik materiallar va strukturaviy topshiriqlardan foydalanish va kognitiv va perseptiv cheklovlarni hisobga olish. Ushbu prinsiplardan foydalanish nafaqat nutqni tushunishni yaxshilaydi, balki talabalar mustaqilligini oshiradi va akademik hamda professional kommunikatsiyaga tayyorlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baddeley, A. (2007). Working Memory, Thought, and Action. Oxford University Press.
2. Field, J. (2009). Listening in the Language Classroom. Cambridge University Press.
3. Richards, J. C. (2008). Teaching Listening and Speaking. Cambridge University Press.
4. Rost, M. (2011). Teaching and Researching Listening. Pearson Education.
5. Vandergrift, L., & Goh, C. (2012). Teaching and Learning Second Language Listening. Routledge.
6. Goethe-Institut. Teaching Resources for German as a Foreign Language.